

Kaján Anna – Deme Andrea

Nyelvi attitűdvizsgálat iskolások körében

A vizsgálat egy Budapesthez közeli város (Gödöllő) ötödikes és tizenkettedikes diákjainak nyelvjárásokkal szembeni explicit (nyíltan vállalt), illetve implicit (rejtett) attitűdjét vizsgálta különböző módszerekkel. Az előzetes hipotézisek szerint a kisebb gyermekek esetében az explicit és az implicit attitűd egyöntetűen elítélő, az idősebbek esetében azonban már erősebb a vélt szociális, kulturális elvárásoknak való megfelelés vágya, így negatív vélekedést inkább csak az implicit attitűdjükben mutatnak. Az eredmények szerint bár explicit attitűdjükben a kisebbek valóban inkább elítélőnek mutatkoztak a nyelvjárásokkal szemben, nem állítható, hogy implicit attitűdjükben egyértelműen a negatív vélekedés lenne a domináns. A feltételezésekkel szemben explicit attitűdjükben a végzősök nem voltak kevésbé elítélőek, mint az ötödikesek, implicit attitűdjünkben pedig a fiatalabb kísérleti személyeknél valamivel nagyobb arányban voltak elutasítók. Az eredmények rávilágítanak, hogy kiemelten fontos feladat a diákok nyelvvaltozatokkal kapcsolatos árnyalt gondolkodásának a kialakítása, az érzékenyítés.

Bevezetés

Az attitűd fogalma és a nyelvi attitűd

Az attitűd a pszichológia és a szociálpszichológia egyik központi fogalma, számos definíciója született az évek során. Egy népszerű modell, az elvárás-érték(elés) modell (Ajzen 2001) szerint az attitűd értékítéletek összessége, amely a jó-rossz, káros-hasznos, kellemes-kellemetlen stb. attribútumdimenziók mentén alakul. Ezek az értékelések spontán módon, elkerülhetetlenül formálódnak, miközben kialakítjuk vélekedésünket a világ valamely eleméről.

Ha egy adott tárggyal kapcsolatban az attitűdünk megváltozik, akkor a duális attitűdök modellje szerint (Wilson et al. 2000) rögzül ugyan az új lehetőség, de közben a régi sem feltétlenül tűnik el, így kettős attitűd alakulhat ki. Ezt a kettősséget implicit és explicit attitűdnek nevezik. Az implicit attitűd a múltbeli tapasztalatoknak olyan fel nem ismert vagy rosszul azonosított lenyomata, amely kedvező vagy kedvezőtlen érzéseket, gondolatokat vagy cselekedeteket vált ki az attitűd tárgya iránt (Greenwald–Banaji 1995). A személy legtöbbször ennek nincs tudatában a cselekvés pillanatában. Általában az implicit attitűd gyökerezik mélyebben, és ez azokra a reakciókra hat, amelyek szintén implicitek, azaz nem kontrollálhatók tudatosan. Ezzel szemben az explicit attitűdöt újabban, tudatosan hozzuk létre, és így egyértelműen hozzáférhető, illetve könnyebben változhat, mint az implicit attitűd. Az implicit és az explicit attitűdöt megkülönbözteti az is, hogy míg az implicit automatikusan aktiválódik, addig az explicit aktiválásához több kognitív kapacitásra és motivációra van szükség. Ugyanakkor, ha a szükséges erőforrások megvannak, akkor az explicit attitűd felül tudja írni az implicitet (Wilson et al. 2000).

Általában elmondható, hogy az explicit attitűd direkt módszerekkel is vizsgálható, erről ugyanis a kísérleti személyek be tudnak számolni. Az implicit attitűd méréséhez viszont indirekt módszerek szükségesek. A direkter módszereknek alapvető problémája, hogy nem feltétlenül azt mérjük, amit szeretnénk, hiszen előfordulhat, hogy a kísérleti személy a vizsgálat közben felismeri az éppen aktiválódó sztereotípiáját, és végül inkább olyan választ ad a kérdésre, amelyet társadalmilag elfogadotabbnak ítél. Ezt nevezi a szakirodalom szociális kívánatossági torzításnak (social desirability bias) (Deme et al. 2017, illetve Holtgraves 2004). Ez a torzítás bizonyos módszerekkel leküzdhető, például az ügynökmódszerrel vagy az implicit asszociációs teszttel (IAT), amelyekről a későbbiekben még lesz szó.

Az attitűd tárgya számos dolog lehet, így létezik nyelvi attitűd is, amely „az egyes embereknek és emberek csoportjának nyelvekkel, nyelvváltozatokkal, nyelvi jelenségekkel és elemekkel, illetőleg a konkrét nyelvhasználattal szembeni beállítottságát, hozzájuk való viszonyulását, róluk kialakult értékelő jellegű vélekedését jelöli” (Kiss 2002: 135). Ezek általában nem nyelvi alapúak, hanem sokkal inkább társadalmi meghatározottságúak, ugyanis egy korábban már létező nem nyelvi sztereotípiák nyelvi megerősítéseként jönnek létre. Például egyes sztereotípiák alapján a beszélők/hallgatók a műveltséget gyakran kötik össze meghatározott nyelvhasználati formákkal, és automatikusan azt feltételezik, hogy az, aki adott nyelvi formákat használ, az biztosan művelt, vagy pedig fordítva, aki nem vagy másképp használja ezeket, az biztosan műveletlen (Kiss 2002). Ezt az érintettek gyakran annak ellenére gondolják így, hogy sztereotípiáik csak vélt összefüggésen, sok esetben egyenesen tévedésen alapulnak.

A magyar nyelv kontextusában a nyelvjárásokkal szemben a köznyelvnek (vagy sztenderdnek, a két fogalom a magyar szakirodalomban szinonimaként használatos), a köznyelvi formáknak van presztízse (tekintélye), illetve ehhez kapcsolódik a „nyelvileg helyes, korrekt, szép, választékos” fogalma (Kiss 2002: 136). Ezzel szemben a nyelvjárásokat sokan stigmatizálják. Ez azt jelenti, hogy például a köznyelvi formákkal szemben a nem köznyelvi formák megítélése negatívabb (Kiss 2002).

Hangsúlyozandó, hogy a sztenderdnek a fentiekben bemutatott előnye csupán a sztenderdizációs folyamatoknak, illetve a társadalmi működéseknek a következménye: magasabb státusza miatt képes bizonyos előnyöket biztosítani a használóinak, és ezzel javítja az életkilátásaikat (Wardhaugh 1995). Tehát nyelvi értelemben a sztenderd semmivel sem „jobb” vagy „rosszabb”, mint más változatok. Ugyanis minden nyelv és nyelvi változat egyenértékű(en „jó”), mert mindegyik képes betölteni a funkcióját, a gondolatok közvetítését (Nádasdy 2004).

Korábbi attitűdkutatások a magyar regionális változataival kapcsolatban

A magyar nyelv változataival kapcsolatos attitűdöket az 1970-es évek óta vizsgálják. Tanulmányozásukra azért van szükség, mert ezek az attitűdök jelentős mértékben hatással vannak a nyelvhasználatra (Kiss 2002), illetve mert a beszélők megítélésére is visszahatnak. Magyar nyelvterületen a nyelvjárásokkal, nyelvjárási beszélőkkel kapcsolatos kutatások általában direkt módon, expliciten kérdezték rá az adatközlők nyelvváltozatokkal kapcsolatos vélekedéseire. Olyan kérdéseket tartalmaztak például, hogy mely vidékeken beszélnek a magyar anyanyelvűek a legszebben és legcsúnyábban magyarul (például Kiss 2000), vagy hogy a kísérleti személy szereti-e a saját nyelvjárását, illetve a köznyelvet (Okamoto 2002). Eredményeik alapján egyrészt a nyelvi attitűdöket sokban befolyásolják az adatközlők (általában nem nyelvi természetű) ismeretei az adott tájegységről, valamint a legtöbb esetben kedvezőbben viszonyultak a köznyelvhez, mint a nyelvjáráshoz, míg saját nyelvjárásukhoz alapvetően pozitívan viszonyultak.

Danczi (2018) és Parapatics (2019) kérdőíves vizsgálatai pedagógusok attitűdjeivel foglalkoztak, és ők is explicit módon kérdezték rá a kitöltők vélekedéseire. Eredményeik alapján elmondható, hogy a pedagógusok nem teljesen elítélőek a nyelvjárásokkal szemben, ugyanakkor nem is teljesen elfogadóak, és sok esetben rájuk is jellemzőek a sztereotípiák (például azt illetően, hogy bizonyos szociológiai tényezőkhez kötik a nyelvjárási beszédet).

Lakatos Katalin disszertációjában (2010) egy 14–17 éves diákok körében végzett kárpátaljai kutatás eredményeit mutatja be, amelyek szerint az általa tanulmányozott tanulók bizonytalan, sokszor ellentmondásos vélekedésekkel rendelkeztek a nyelvekről, nyelvjárásokról. Ezen kívül a diákokra jellemző volt egy távolságtartó, elhatárolódó attitűd, amely a nyelvjáráshoz kapcsolódó rejtett presztízzsel párosul. A vizsgálat összehasonlította a különböző életkorokat is, amelyből kiderül, hogy két egymáshoz viszonylag közeli életkori csoport (kilencedikesek és végzősök) esetén is található eltérés az explicit attitűdökben.

Kivételesnek számít Sándor és munkatársainak egyetemi hallgatók körében végzett vizsgálata (Sándor et al. 1998), amely az eddigiekkel ellentétben egy indirekt módszert, az ügynökmódszert (Lambert et al. 1960) alkalmazta az explicit attitűdök felderítésére. Ennek a módszernek az a lényege, hogy a kísérleti személyek beszélő(ke)t értékelnek bizonyos szempontok alapján, de az egyik beszélőt (az „ügynököt”) a résztvevők kétszer hallják, mégpedig úgy, hogy a két alkalommal két különböző módon (például két nyelvváltozatban) szólal meg. Így az ő esetében az adatközlők ítéleteit a kutatást végzők a megszólalás módjának, illetve a használt nyelvváltozatok megítélésének tulajdoníthatják, hiszen ezt leszámítva minden más megegyezik a két előfordulás esetében. Legtöbbször a kísérleti személyek több beszélőt hallanak felvételtől, és ezek közé van „becsempészve” az ügynök kétszer, két nyelvváltozattal. Sándor és munkatársai (1998) ennek a módszernek az „élő” verzióját használták, azaz élőben jelent meg az ügynök, aki bizonyos csoportok előtt nyelvjárási (itt vajdasági), míg a többi csoport előtt sztenderd nyelvváltozatban beszélt. Minden hallgató csak egy nyelvváltozattal találkozott, a kutatást végzők pedig a hallgatók különböző csoportjainak válaszait hasonlították össze, és ebből vonták le a következtetéseiket. A hallgatók nem tudták, hogy a nyelvjárásokkal, nyelvjárási beszélőkkel kapcsolatos attitűdjüket vizsgálják, azt hitték, hogy véleményükkel az ügynök szerepét betöltő férfi alkalmazását illetően segítik az egyetemet. Sándor és munkatársai (1998) a nemzetközi eredményekkel (például Lambert 1967) ellentétben azt tapasztalták, hogy a nem sztenderd „álcát” az adatközlők nemcsak hozzáértés, hanem személyes tulajdonságok és társas kapcsolatok szempontjából is kedvezőtlenebbül ítélték meg. A kérdőíves vizsgálatot követő beszélgetéseken a kitöltők közül sokan beismerték, hogy a kérdőívekben pozitívabban nyilatkoztak a nem sztenderdet használó ügynökről, mint amit valójában gondoltak róla.

Összegezve tehát elmondható, hogy a magyar nyelv beszélői között a sztenderd tekintélye nagyon erős, miközben a nyelvjárásokat a többség negatívan ítéli meg. A felsorolt vizsgálatok Sándor és munkatársainak (1998) kutatását leszámítva direkt módon, expliciten kérdeztek rá a nyelvi attitűdre. Ezen kívül az idézett kutatások az implicit attitűd témakörével egyáltalán nem foglalkoztak. Kiemelendő továbbá, hogy konkrétan azokat a korosztályokat, amelyeket vizsgáltunk (5. és 12. osztály), még nem vetették össze korábban a nyelvi attitűdjük szempontjából. A legtöbb megelőző vizsgálat vagy felnőttekkel foglalkozott, vagy kizárta az általunk vizsgált kisebb korosztály képviselőit a kísérleti személyek köréből.

A jelen kutatás kérdései, hipotézisei

A jelen kutatás célja a magyar nyelv területi változataival kapcsolatos explicit és implicit attitűd vizsgálata középiskolások körében többféle módszerrel, több életkori csoportban. Egyrészt azt vizsgáljuk, hogy a nyelvjárásokkal és azok beszélőivel szembeni negatív előítéletek mennyire vannak jelen egy Budapesthez közeli város (Gödöllő) iskolásainak a körében, illetve hogyan jelennek meg a különböző életkori csoportokban. Másrészt arra a kérdésre keressük a választ, hogy a különböző módszerek által mért előítéletek mértékében és milyenségében, tehát a gyermekek rejtett, implicit és nyílt, explicit attitűdjében található-e eltérések az életkor függvényében.

Azt feltételeztük, hogy a diákok attitűdje általánosságban negatív, elítélő a nyelvjárási beszéddel szemben. Ugyanakkor mivel az idősebb (18 év körüli) gyerekek már többet tanultak arról, hogy társadalmunkban mi számít elfogadottnak, és mi nem, az ő esetükben feltételezhető, hogy explicit attitűdjük megváltozott a nem sztenderd nyelvváltozatokkal kapcsolatban az elfogadás irányába úgy, hogy közben az elítélő attitűd is megmaradt implicit attitűdként. Ez alapján várakozásaink a következők voltak: (1) míg a kisebb (11 év körüli) gyermekeknél az explicit és az implicit attitűd még egyöntetűen elítélő (hiszen itt még lényegében nem működik a szociális kívánatossági torzítás), addig (2) az idősebeknél (18 év körüliek) már erősebb a vélt szociális, kulturális elvárásoknak való megfelelés vágya, tehát a negatív megítélés dominánsan csak az implicit attitűdjükben jelenik meg, az explicit attitűdjükben elfogadóbbnak, pozitívabbnak mutatkoznak.

A kutatás módszerei és résztvevői

A kutatás három részből állt: két papíralapú kérdőívből és egy számítógép segítségével felvett implicit asszociációs tesztből. Így a diákoknak a nyelvváltozatokkal kapcsolatos attitűdjét három szinten vizsgálhattuk.

Az 1. kérdőív és az ügynökmódszer

Az első kérdőív (1. melléklet) az úgynevezett ügynökmódszert alkalmazta, amelyet Magyarországon, magyar nyelvi közegben először Sándor Klára és munkatársai használtak nyelvi attitűdök vizsgálatára (Sándor et al. 1998, lásd fentebb).

A jelen vizsgálatban a diákokat mindkét vizsgált életkori csoportban (azaz mindkét osztályban) két további csoportra osztottuk: minden adatközlő csak egy nyelvváltozattal találkozott, de az életkori csoporton belül kialakított két csoportban a diákok különböző nyelvváltozatokban hallották beszélni az ügynököt. Az adatközlők felvételről hallották a beszélőt, két okból: így nem befolyásolhatta a véleményüket az adatközlő külleme, valamint így mindenki, mindkét kísérleti kondícióban pontosan ugyanazt hallotta.

A kísérleti személyeknek lejátszott felvételeken egy 31 éves nő olvasott fel, aki délpalóc nyelvjárásban és sztenderdben egyaránt beszél. Arra kértük őt, hogy ugyanazt az írott szöveget (egy felolvasva kb. 1 perces ismeretterjesztő cikk részletét, Merkl 2019, 2. melléklet) hangosítsa meg kétszer, kétféleképpen (a két nyelvváltozatban), úgy, hogy lexikai szinten nem változtat rajta, viszont az adott nyelvváltozatra jellemző hangtani, fonotaktikai, morfológiai mintázatokat érvényesíti a felolvasáskor (ilyenek például az illabiális á, illetve a labiális ā, valamint az / előtti asszociatív ő-zés, például *szerepöl*; Kiss 2001).

A kérdőívet a diákoknak a hallott szöveg alapján kellett kitölteniük. Minden kitöltő ugyanazt a kérdéssort kapta. Az első kérdésben 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán kellett értékelniük (1 = egyáltalán nem jellemző, 5 = nagyon jellemző) az ügynököt olyan tulajdonságok mentén (1. táblázat), amelyek nagy valószínűséggel lefedik a nyelvjárási beszélőkkel kapcsolatos sztereotípiákat, és részben megegyeznek azokkal, amelyeket Sándor és munkatársai (1998) használtak.

1. táblázat
A tulajdonságok rendszere (1. kérdőív)

Kategória	Tulajdonságok
Külső tulajdonságok	<i>Egyszerű, szolid küllemű Vonzó Tiszta, ápoltságos, rendezett</i>
Kognitív képességekhez köthető belső tulajdonságok	<i>Intelligens, művelt Okos, értelmes</i>
Szociális képességekhez (szociális érzékenységhez) köthető belső tulajdonságok	<i>Jó szívű, segítőkész Kedves Nyitott, barátságos Szerény Őszinte, megbízható</i>
Kompetenciához, rátermettséghez köthető belső tulajdonságok	<i>Határozott Magabiztos Talpraesett Dolgos, szorgalmas</i>

A kérdőívben a fentiekén túl nagyrészt zárt kérdések szerepeltek, de ezekhez több esetben indoklást is kellett adniuk a válaszadóknak. Rákérdeztünk a beszélő lakhelyére, foglalkozására és végzettségére, illetve minősítettük a beszélő kommunikatív készségeit is.

A kutatás ezen szakasza tehát egy olyan implicit teszt volt, amelynek során nem közvetlenül a nyelvjárást minősítették a kitöltők, hanem a beszélőt. Itt valójában két jól körülhatárolt nyelvváltozattal, a sztenderddel és egyetlen dialektussal szembeni attitűdöt vizsgáltuk. Mivel azonban feltételezésünk szerint a diákok csak a nyelvjárási jegyeket veszik észre, és az adott nyelvjárást magát nem tudják azonosítani, illetve nem kötődik hozzá sem ismeretük, sem speciális attitűdjük, az eredmények a sztenderddel és a „nyelvjárásokkal” szembeni attitűdként értelmezhetők.

A 2. kérdőív

A második kérdőívben (3. melléklet) rákérdeztünk a kitöltő demográfiai hátterére és nyelvjárási kapcsolataira (azaz felmértük, hogy találkozhatott-e a sztenderdtől eltérő nyelvváltozatokkal), anyanyelvére és az idegennyelv-ismeretére. Ezután explicit módon kérdeztünk rá a kitöltő nyelvi attitűdjére. Az első kérdés arra vonatkozott, hogy a kísérleti személy számára mennyire számít egy másik ember megítélésekor az, hogy az illető hogyan is beszél (Kontra 2009 alapján). Az ez után következő kérdések a kitöltő nyelvi ideológiáira irányultak (hol beszélnek a legszebben magyarul; köznyelv és nyelvjárás viszonya). A 3. kérdés a nyelvjárásokkal kapcsolatos esetleges előzetes ismeretekre vonatkozott, míg az utolsó kérdésben a kísérleti személyeknek olyan példamondatokat kellett megítélniük a mondatok használójának műveltsége szempontjából egy 1-től 5-ig terjedő skálán, amelyeket sok ember automatikusan helytelennek minősít annak ellenére, hogy egyes nyelvváltozatokban jólformálnak számítanak.

Az IAT

A kutatás harmadik részében (két hónappal a kérdőívek felvétele után) az implicit asszociációs tesztnek (IAT) (Greenwald et al. 1998) a jelen kutatáshoz készített adaptációjával vettük fel az adatokat a FreelAT szoftver (Meade 2009) segítségével. Az IAT-ot számos különböző témájú vizsgálathoz használták már, például faji vagy nemi előítéletek méréséhez, illetve nyelvi attitűdök kutatásához is (például Campbell-Kibler 2012; Deme et al. 2017). A program az implicit attitűd vizsgálatára alkalmas, amelyre a kísérletet végző személy reakcióideje alapján következtet, a reakcióidő ugyanis korrelációban áll a kutatási személy attitűdjének az erősségével. Ennélfogva az IAT esetében kevésbé játszik szerepet az, hogy a kutatásban részt vevő személy mennyire akar megfelelni a vélt vagy a valós elvárásoknak.

A teszt középpontjában két céltárgy (a jelen kutatásban: *nyelvjárás* és *köznyelv*, azok a fogalmak, amelyekkel kapcsolatban az attitűdök vizsgálandók), valamint egy pozitív és egy negatív értékdimenzió áll (általában: *jó* és *rossz*). A céltárgyakhoz a jelen kutatásban párban rendeltünk rövid mondatokat, amelyek egyaránt kilenc szótagosak, így gyorsan elolvashatók és kategorizálhatók voltak. A *nyelvjárás* kategóriába olyanok tartoztak, amelyeket a kutatási személyek egyértelműen regionálisként tudtak azonosítani, míg a *köznyelv* kategóriában ezeknek a mondatoknak a sztenderdnek tekinthető változata szerepelt (2. táblázat). A céltárgyakhoz rendelt értékdimenzió a *jó* és *rossz* volt, ezekhez is több, egyértelműen kategorizálható fogalom társult (például Deme et al. 2017).

2. táblázat
Az implicit asszociációs tesztben használt céltárgyak

Céltárgy	Nyelvjárási	Köznyelvi
Besorolandó elemek	<i>Mindenért magát hibáztassa.</i>	<i>Mindenért magát hibáztatja.</i>
	<i>Olvassák még, ha lenne még fény.</i>	<i>Olvassék még, ha lenne még fény.</i>
	<i>Kérdezte, nem-e tudom én is.</i>	<i>Kérdezte, nem tudom-e én is.</i>
	<i>Mi szeressük a vendégeket.</i>	<i>Mi szeretjük a vendégeket.</i>
	<i>Aludnák még, ha lenne idő.</i>	<i>Aludnék még, ha lenne idő.</i>
	<i>Nem tudta, jó-e volt a válasz.</i>	<i>Nem tudta, jó volt-e a válasz.</i>

Értékdimenzió	Jó	Rossz
Besorolandó elemek	Vidám	Gonosz
	Csodálatos	Szörnyű
	Béke	Rettegés
	Boldog	Szomorú
	Szeretet	Fájdalom
	Öröm	Félelem

A teszt során a kitöltőnek az E és az I billentyűk használatával kellett a képernyő közepén megjelenő szavakat, illetve mondatokat kategorizálnia, miközben a kategóriák neve folyamatosan látható volt a jobb és a bal felső sarokban. Ha a kísérleti személy a képernyő bal felső sarkában látható kategóriába tartozó elemet látott a képernyő közepén felvillanni, akkor az E billentyűt kellett megnyomnia, ha pedig a jobb oldali kategóriába tartozó elemet, akkor az I-t. A mérés több forduló alapján történt. A legelső blokkban a megjelenő nyelvi jelenségekről kellett a résztvevőknek eldönteniük azt, hogy ezek a köznyelvi vagy a nyelvjárási csoportba tartoznak-e, míg a második blokkban a jó és a rossz értékdimenziókhöz tartozó fogalmakat kell besorolniuk (1. ábra).

1. ábra

Képernyőkép az IAT első (balra) és második (jobbra) blokkjából

A harmadik blokkban a két megelőző feladat kombinálódott, a képernyő két oldalán egyszerre volt látható a céltárgy valamelyik értékdimenzióval együtt, és középen felváltva jelentek meg a különböző tartalmak (2. ábra).

2. ábra

Képernyőképek az IAT harmadik blokkjából

A negyedik blokkban a két céltárgy helyzete megcserélődött, az ötödikben a harmadik blokk ismétlődött meg ebben az új, „felcserélt” helyzetben (3. és 4. ábra).

3. ábra

Képernyőkép az IAT negyedik blokkjából

4. ábra

Képernyőképek az IAT ötödik blokkjából

Az IAT működési elve szerint minél gyorsabban tudja a kísérleti személy besorolni az elemeket a hozzájuk tartozó kategóriákba, annál erősebb kapcsolat áll fenn az ő esetében az adott céltárgy és azon értékdimenzió között, amelynek az elemeit a céltárggyal azonos oldalra kell sorolnia. A program úgy számol „eredményt”, hogy a harmadik blokk átlagos reakcióidejét kivonja az ötödik blokk ugyanezen értékéből (Greenwald et al. 2003, valamint Meade 2009). Az így kapott pontszám az úgynevezett D-érték. Ha ez az érték pozitív, akkor – a konkrét esetben értelmezve – az adott adatközlő számára a *nyelvjárás* és *jó*, illetve a *köznyelv* és *rossz* asszociáció az erősebb, míg ha negatív, akkor a *nyelvjárás* és *rossz*, illetve a *köznyelv* és *jó* asszociáció. A pontszám értéke az előjelen túl a kapcsolat erősségét is jelzi (Greenwald et al. 2003 alapján Deme et al. 2017).

A kutatás résztvevői

Az adatokat egy gödöllői gimnáziumban vettük fel egy ötödikes és egy tizenkettedikes osztályban. Az első két kérdőívet az ötödikesek 33-an, a tizenkettedikesek pedig 30-an töltötték ki. A kisebbeknél 17-en hallották a sztenderd, 16-an pedig az ettől eltérő nyelvváltozatot, a végzősöknél 16 és 14 főből állt ez a két csoport. Az IAT-t technikai okokból csak az adatközlők egy részével, 56 fővel (24 végzőssel és 31 ötödikkessel) végeztük el.

Eredmények

A kutatás résztvevőinek jellemzői

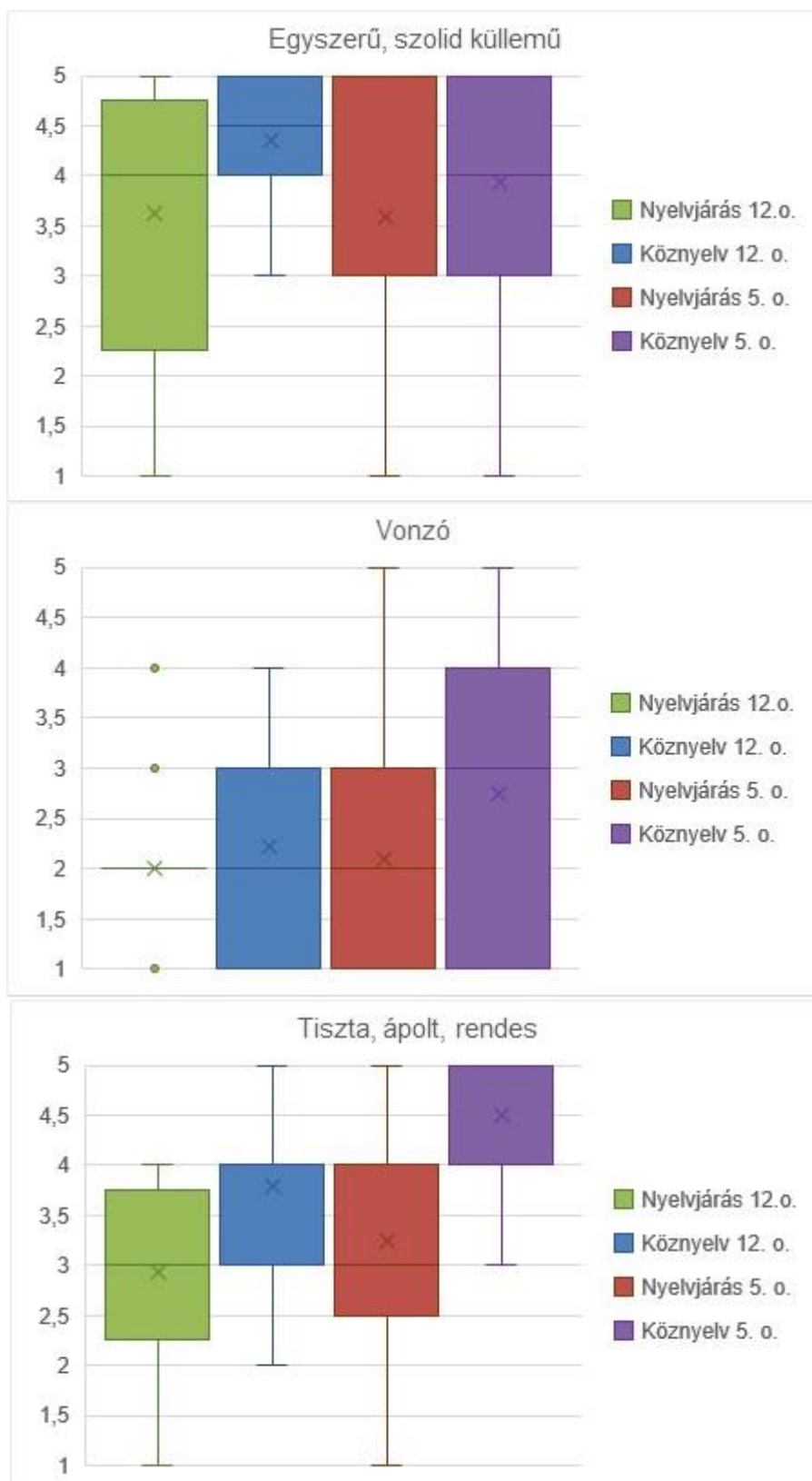
A résztvevők alapvetően homogén csoportot alkottak. Néhány főt kivéve mindegyikük Gödöllő térségében élt egész életében – ebből, valamint a diákokkal a kísérlet felvétele során folytatott informális beszélgetésből kiderült, hogy java részük kevéssé találkozott a sztenderdközelinek tekintett budapesti nyelvváltozattól eltérő nyelvváltozattal. A kitöltők nem éltek huzamosabb ideig (több mint 3 hónapig) külföldön, anyanyelvük a magyar, és mélyebben csak az iskolai oktatás során kötelező nyelveket (angol, német) ismerik.

A kitöltőknek csak kevesebb mint az egyharmadát érte valamilyen nyelvjárási hatás a saját bevallása szerint. Az idősebb korosztályban valamivel több tudással rendelkeztek a gyermekek a nyelvjárásokról: azok közül, akik jelezték, hogy van nyelvjárásban beszélő ismerősük, többen is meg tudták nevezni, hogy pontosan milyen nyelvjárásban beszél az illető, bár a tudásuk pontosságára kérdéses, hiszen szerepeltek itt olyanok is, mint „erdélyi” nyelvjárás vagy „szerb akcentus”.

Az 1. kérdőív eredményei

A kérdőív első kérdésében a résztvevőknek az ügynököt kellett értékelniük különböző tulajdonságok szerint az alapján, hogy ezek mennyire jellemzők rá (1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon). A 3-as érték

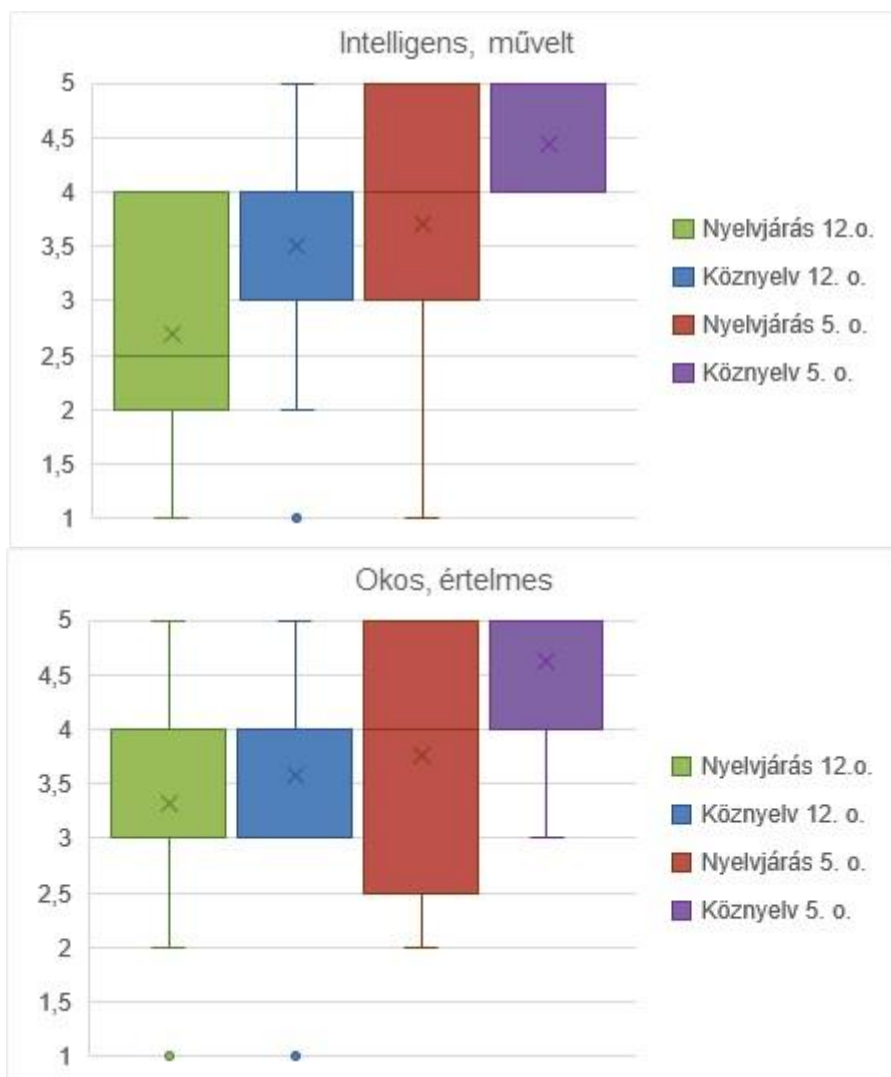
számított semleges vélekedésnek az elemzésben, de ez a címke nem szerepelt az adatközlők által kitöltött kérdőíveken. Az első csoportba a külső tulajdonságok tartoztak (5. ábra).

5. ábra
A külső tulajdonságokra kapott értékelések

Erről a tulajdonságcsopotról elmondható, hogy a vonzóság kivételével nyelvváltozattól függetlenül magas pontszámokkal értékelték a diákok a beszélőt, de mindhárom jellemző esetében valamivel magasabb volt a köznyelvi változatot beszélő „ügynök” értékelése. Nagyobb eltérés az ötödikesek esetében volt, a „Tiszta, ápoltság, rendes” tulajdonságot illetően a sztenderd beszélő javára.

A jellemzők második csoportját a kognitív képességekhez köthető belső tulajdonságok alkották (6. ábra).

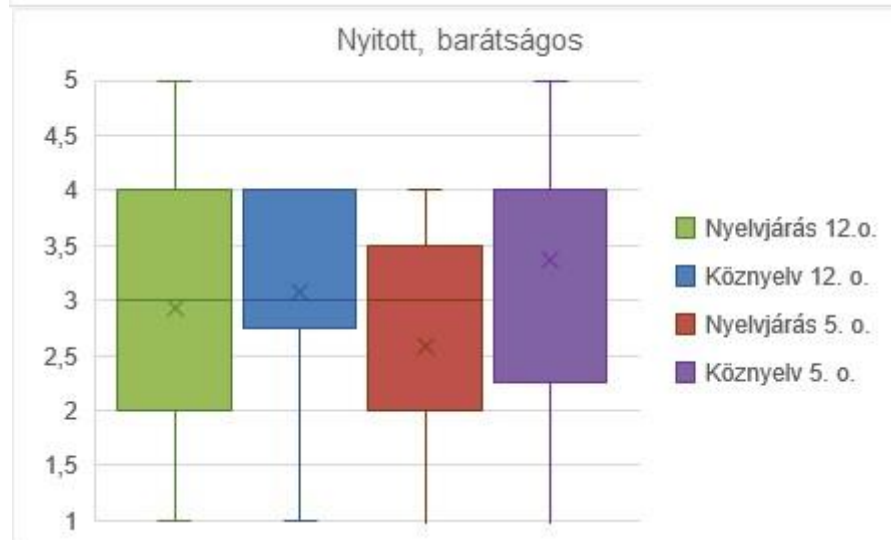
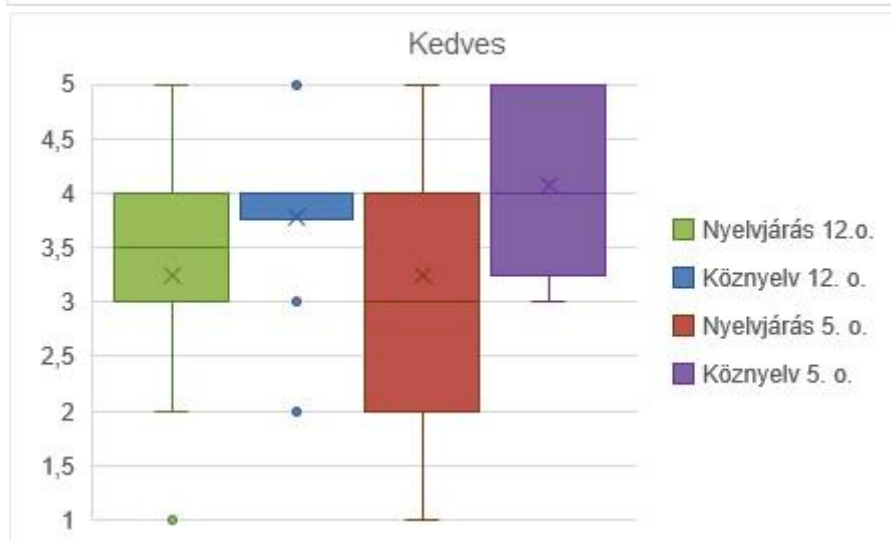
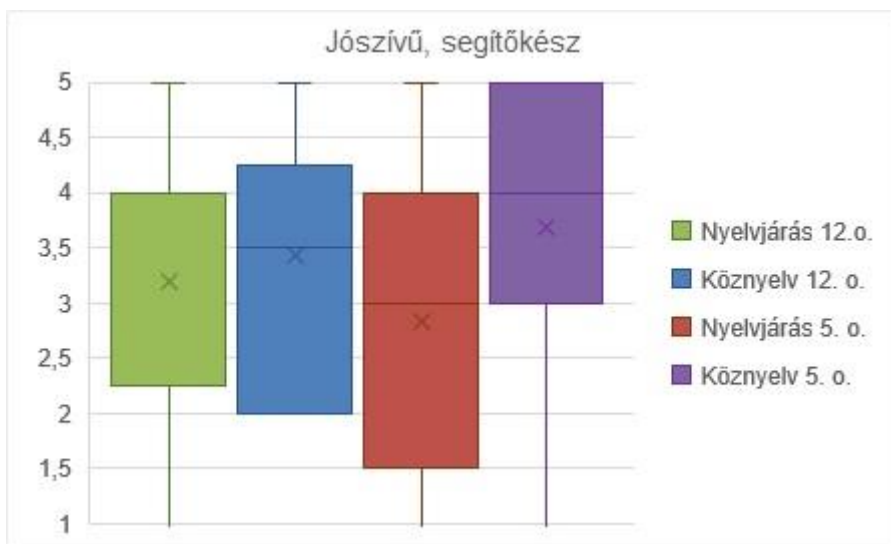

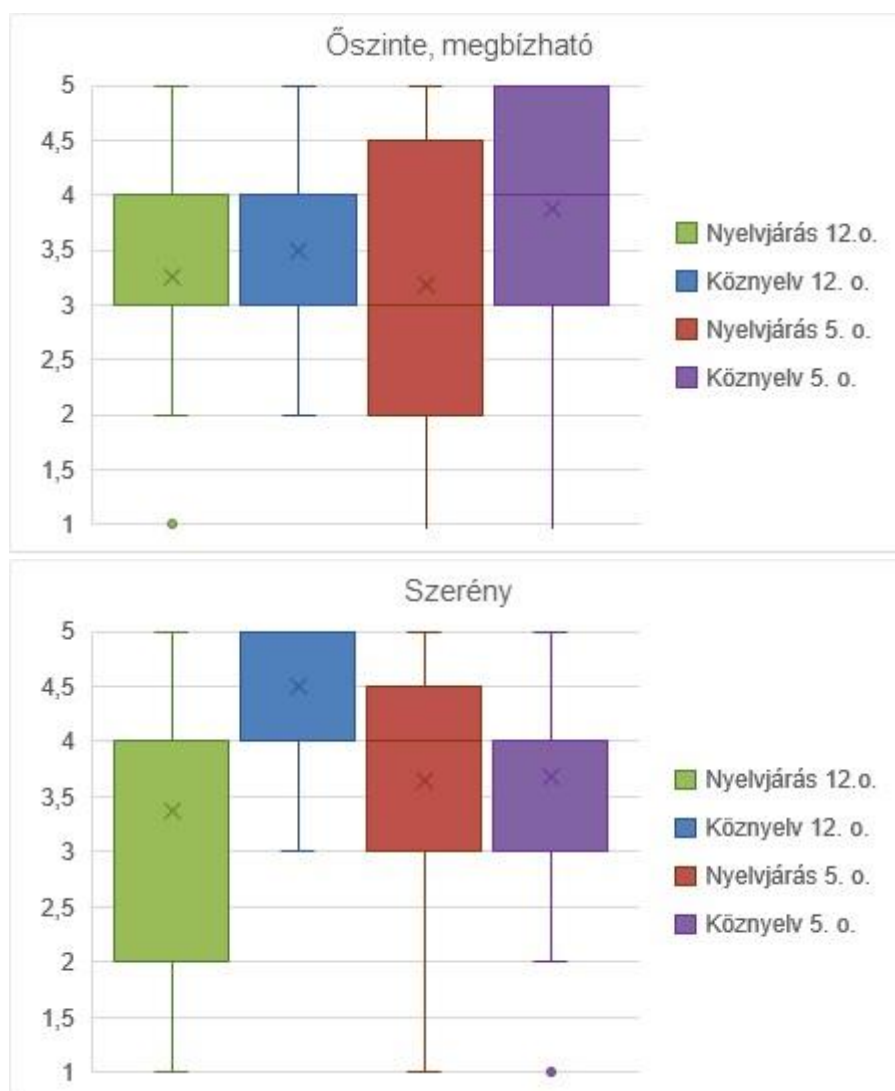
6. ábra

A kognitív képességekhez köthető belső tulajdonságokra kapott értékelések

Itt az eredmények a sztereotípiák szerint alakultak, mindkét jellemző esetében magasabb pontszámokat kapott az ügynök akkor, amikor a sztenderd változatban hallották őt a kísérleti személyek, illetve látható az is, hogy az ötödikesek mindkét nyelvváltozat esetében magasabb pontszámokat adtak, mint a végzősök. A későbbi kérdések alapján itt az ötödikesek véleményét befolyásolhatta az ügynök által felolvasott szöveg témája, ugyanis többen azt a következtetést vonták le, hogy a beszélő okos, mert sokat tud a természetről, a rovarokról.

A tulajdonságok harmadik csoportját a szociális képességekhez (szociális érzékenységhez) köthető belső tulajdonságok alkották (7. ábra).

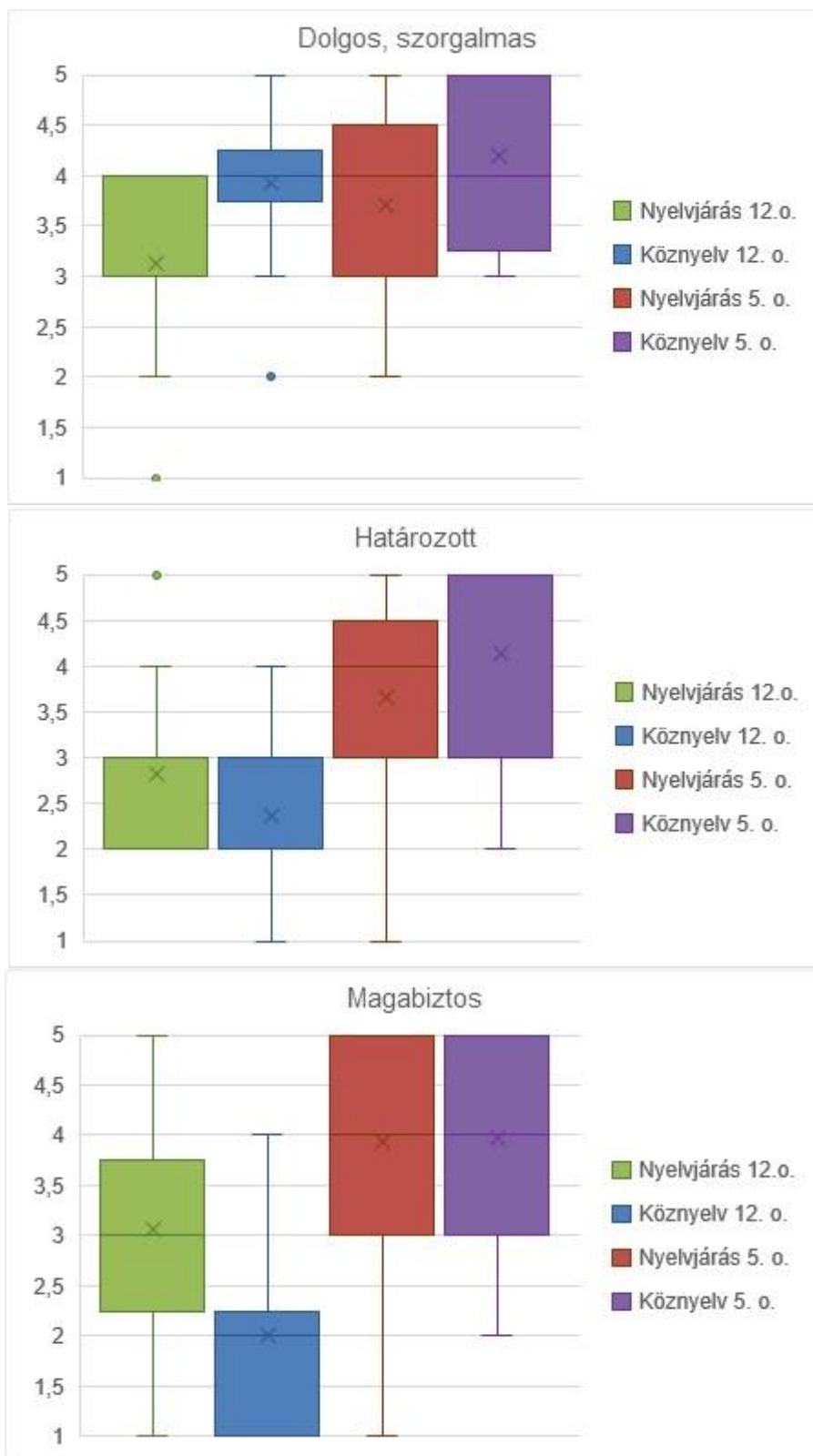

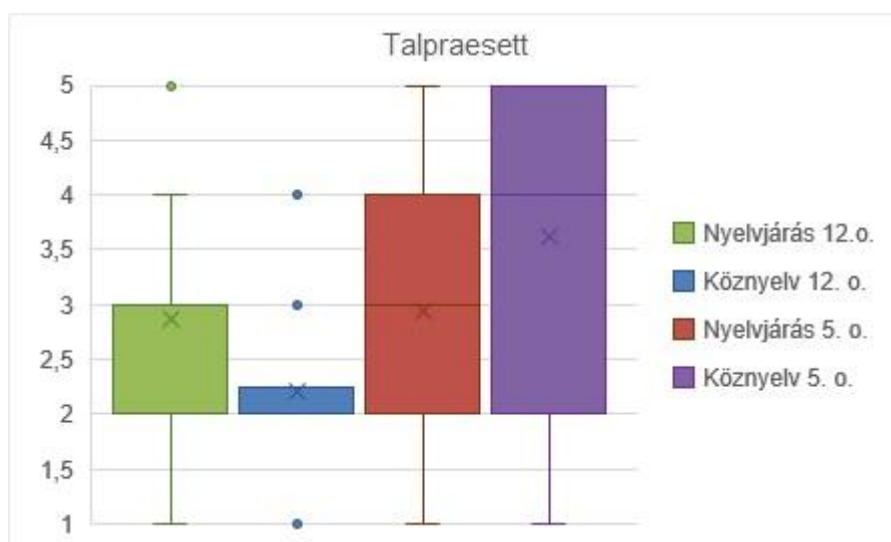

7. ábra

A szociális képességekhez (szociális érzékenységhez) köthető belső tulajdonságokra kapott értékelések

Ahogy a diagramokról is leolvasható, itt a két nyelvváltozat közül általában vagy a sztenderd kapott magasabb értékeléseket, vagy nem volt jelentős eltérés a két változat között. Ezen kívül a legtöbb esetben az ötödikesek mindkét álcára általánosságban is magasabb pontszámokat adtak, mint a végzősök. Az utolsó, több tulajdonságot tartalmazó csoport a kompetenciához, rátermettséghez köthető belső tulajdonságok csoportja volt (8. ábra).

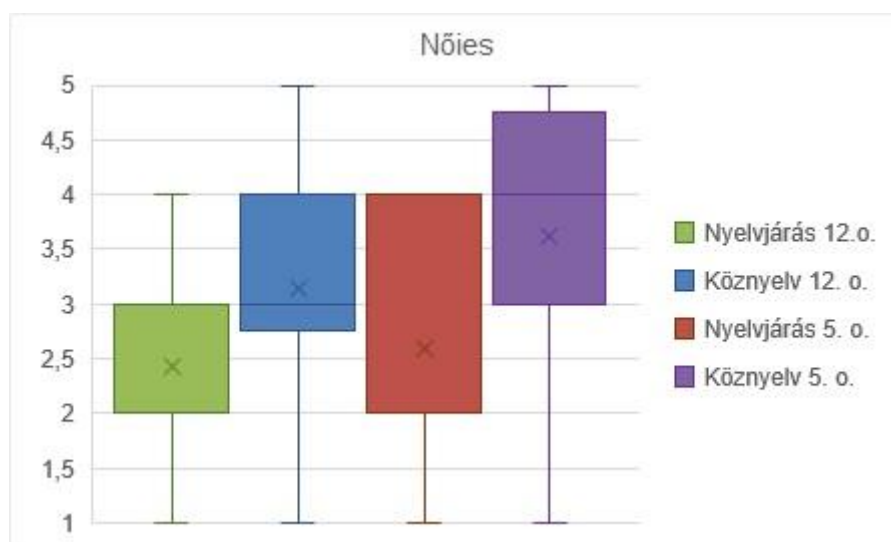

8. ábra

A kompetenciához, rátermettséghez köthető belső tulajdonságokra kapott értékelések

Itt az ötödikesek eredményei az eddigi tendenciákat követték: a sztenderd nyelvváltozatot hallók adtak magasabb pontszámokat, és nyelvváltozattól függetlenül is magasabb értékek születtek náluk, mint a végzősöknél. A tizenkettedikesek eredményei viszont meglepően alakultak. Náluk a beszélő több esetben is akkor kapott magasabb értékelést, amikor a nem sztenderd változatot használta. Ez különösen a „Magabiztos” és a „Talpraesett” tulajdonságok esetében volt így, itt volt a legnagyobb az eltérés mértéke, míg a „Dolgos, szorgalmas” jellemzőnél nem volt megfigyelhető ez a tendencia. Utolsóként a „Nőies” tulajdonság kapcsán kellett értékelniük a kísérleti személyeknek az ügynököt (9. ábra).

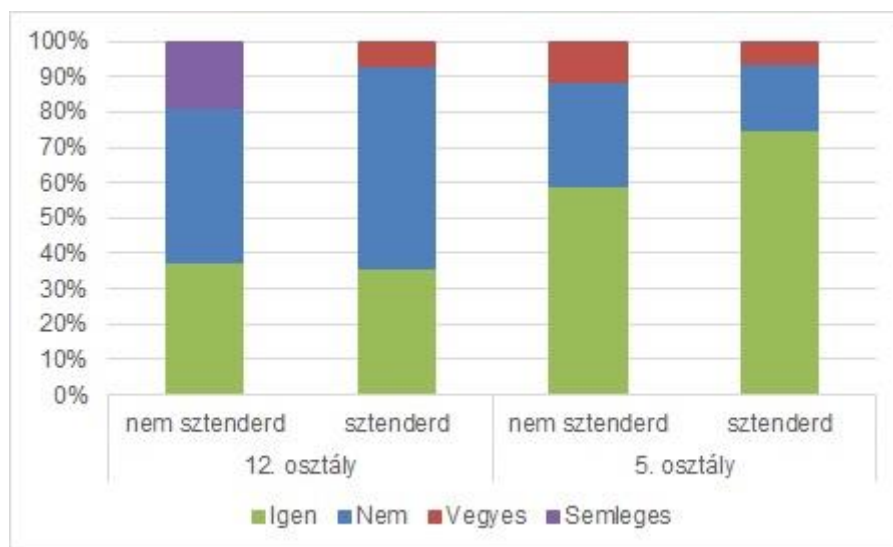

9. ábra

A „Nőies” tulajdonságra kapott értékelések

Itt ismét az látható, hogy mindkét korosztály esetében a sztenderd változatot hallók értékelték magasabb pontszámra a beszélőt (tehát a sztenderdet beszélő nőt nőiesebbnek tartották a nyelvjárási beszélőnél), valamint az ötödikesek alapvetően magasabb pontszámot adtak a végzősöknél. A két nyelvváltozat értékelései közötti eltérés mindkét korosztály esetében jelentősebb.

A kérdőív második kérdése arra vonatkozott, hogy a kitöltőnek tetszett-e az elhangzott beszéd. Ez egy nyílt kérdés volt, de a válaszokat alapvetően könnyedén lehetett kategorizálni („Igen”, „Nem”, 7 esetben „Semleges” vagy „Vegyes”) (10. ábra).

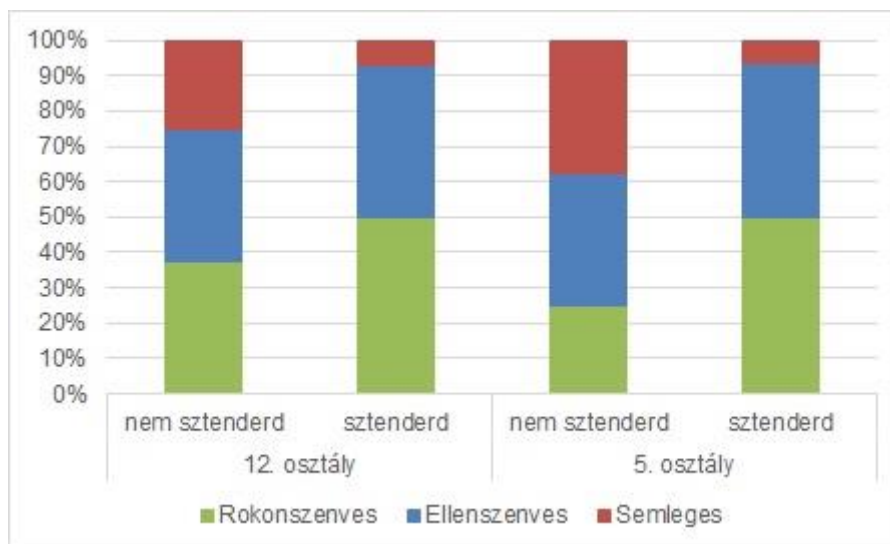
10. ábra

A Tetszett-e az elhangzott beszéd? kérdésre érkezett válaszok eloszlása

Vegyes és semleges vélemény csak kis számban jelent meg mindkét korosztályban. Az ötödikeseknek jobban tetszett az elhangzott beszéd, mint a végzősöknek, és náluk egyik nyelvváltozat esetében sem volt számottevő a semleges válaszok száma. Ezzel szemben a végzős osztálynál azok voltak többen, akiknek nem tetszett a beszéd, sőt az ő arányuk a sztenderd változatot hallók esetében volt a magasabb.

Azok közül, akiknek nem tetszett a beszéd, és a nem sztenderd változatot hallották, többen esetében is a nyelvjárás befolyásolta így az értékelést. Az ötödikesek ezt kevésbé expliciten fejezték ki, ők az érthetlenségről, furcsaságról írtak, a végzősök azonban nyíltabban utaltak erre. Ezen kívül mindkét korosztályban a hadarást, monotonitást, unalmaságot említették még. A pozitív vélemény háttérében leggyakrabban a téma és a megosztott érdekes információk álltak, illetve egy végzős kitöltőnek éppen a nyelvjárás változat miatt tetszett a nyelvjárás. A sztenderd változat negatív megítélése az ötödikesekre alig volt jellemző, a tizenkettedikesek közül viszont többekre is. Ők ezt leginkább azzal indokolták, hogy unalmas volt a beszéd, és monoton.

A harmadik kérdés az előzőhöz hasonlóan nyílt kérdés volt, amely indoklást is kért a kitöltőtől a beszélő rokonszenveségével kapcsolatban. A diákok válaszait három kategóriába soroltuk be: „Rokonszenves”, „Ellenszenves”, „Semleges” (11. ábra).

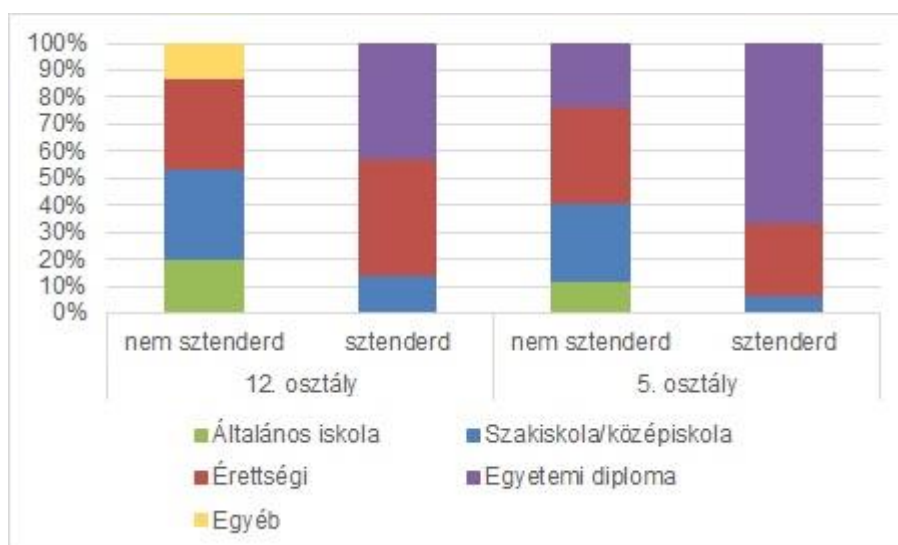
11. ábra

A beszélő személyt inkább rokonszenvesnek vagy inkább ellenszenvesnek tartod? kérdésre érkezett válaszok eloszlása

Alapvetően mind a négy csoportban nagyon hasonlóan alakult a rokonszenvező és ellenszenvező diákok aránya, kivéve az ötödikesek nem sztenderd nyelvvaltozatot halló csoportját, ahol a legkevesebben találták rokonszenvesnek a beszélőt. Ezen kívül a nem sztenderd nyelvvaltozat esetében több semleges válasz született.

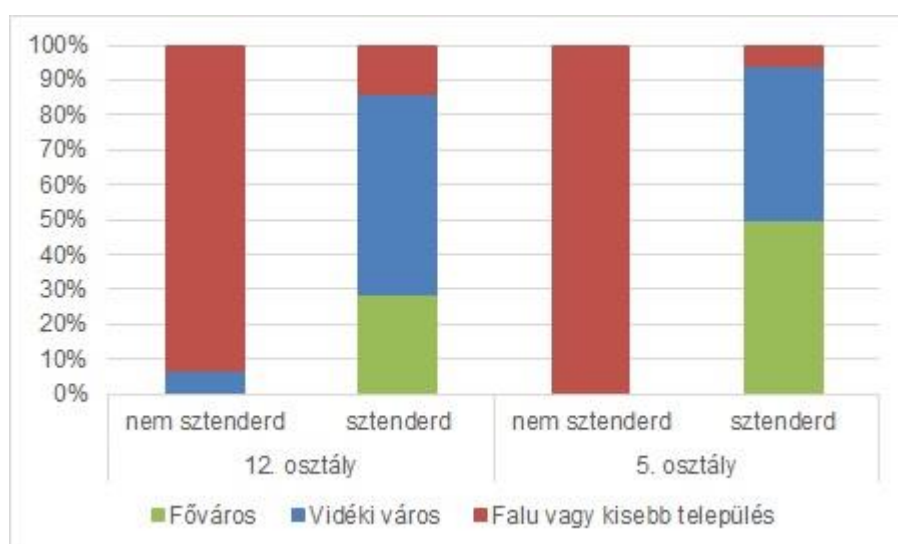
A nem sztenderd nyelvvaltozatot halló ötödikesek esetében többeknek volt a beszélő a nyelvvaltozata miatt ellenszenves, mint a végzősök esetében. A kisebbeket tehát vagy jobban zavarta a nyelvjárási beszéd, vagy pedig ők jobban hangot adtak az ebből fakadó ellenszenvüknek, mint az idősebbek. Az idősebbek inkább olyan jellemvonásokra hivatkoztak, amelyeket a beszélő hangjából véltek megállapítani.

A negyedik kérdés a beszélő végzettségére vonatkozott, míg az ötödik a lakhelyére. Mindkettő zárt kérdés volt („Egyéb” lehetőséggel). Összességében mindkét kérdés esetében a sztereotípiáknak megfelelően alakultak a válaszok. Az ügynök végzettségét mindkét korosztály esetében magasabbra értékelték a diákok akkor, amikor az ügynök a sztenderd nyelvvaltozatot használta, míg a nem sztenderd változat esetében egyetlen kitöltőt leszámítva mindenki falun vagy kisebb településen élőknek feltételezte a beszélőt. A végzettségeket tekintve ismét a végzősök bizonyultak előítéletesebbnek (12. és 13. ábra).

12. ábra

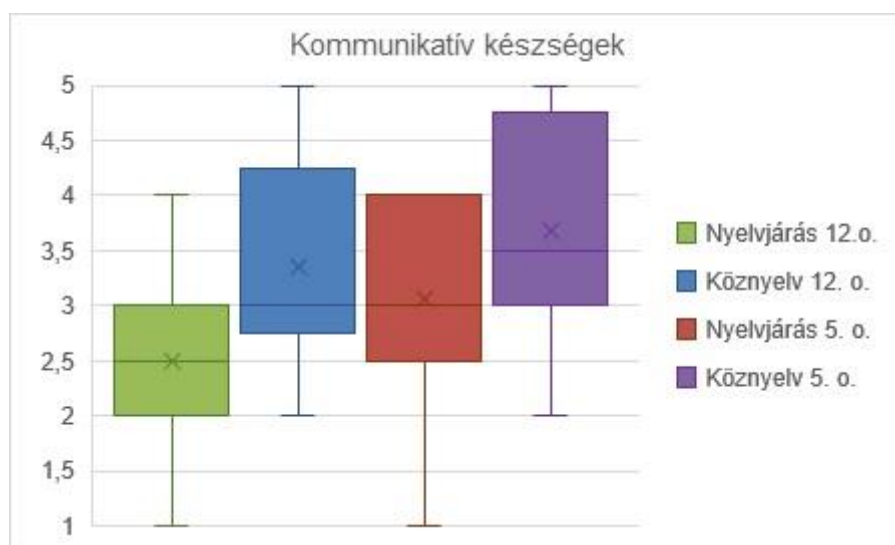
A Mit gondolsz, mi lehet a végzettsége a beszélő személynek? kérdésre érkezett válaszok alakulása

13. ábra

A Szerinted hol él a beszélő? kérdésre érkezett válaszok eloszlása

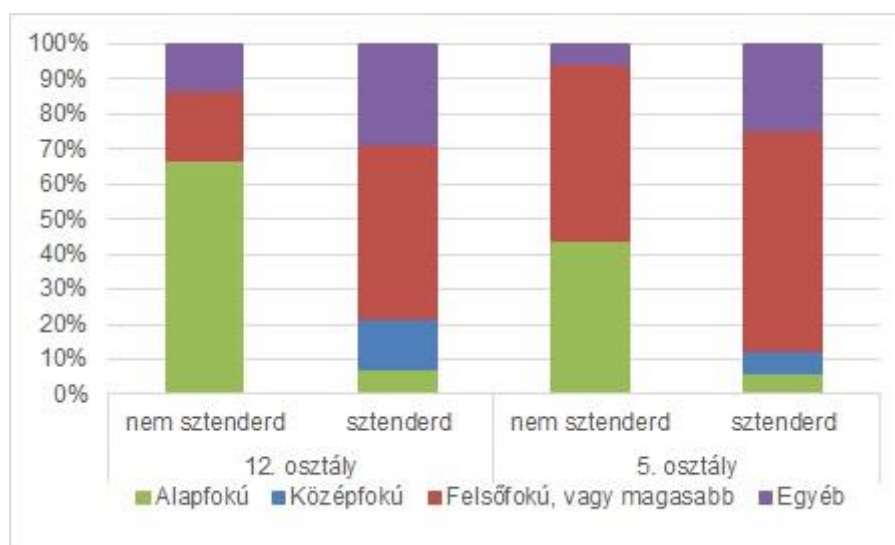
A hatodik kérdésben a beszélő kommunikatív készségeit értékelték a kitöltők (14. ábra). Az ügynök akkor, amikor a sztenderd nyelvváltozatot használta, itt is magasabb értékelést kapott mindkét életkori csoportban a nem sztenderd változathoz képest. Az ötödikesek ismét mindkét nyelvváltozat esetében magasabb értékeket adtak, mint a végzősök. A nem sztenderd változatot hallók közül mindkét korosztályban többen indokolták az alacsonyabb pontszámot az ügynök által használt nyelvváltozattal. Ez még inkább megerősíti azt a megállapítást, hogy a kommunikatív készségek megítélését is nagyban befolyásolta a hallott nyelvváltozat.

14. ábra

A kommunikatív készségek megítélésének az eredményei

Az utolsó kérdés a beszélő munkájára vonatkozott. A felsorolt foglalkozások aszerint sorolódtak csoportokba, hogy milyen végzettség szükséges hozzájuk (alapfokú: bolti eladó, takarítónő; középfokú: banki ügyintéző; felsőfokú vagy magasabb: tanár, tudományos kutató, orvos; illetve művész, amely a kategóriákon kívül áll) (15. ábra).

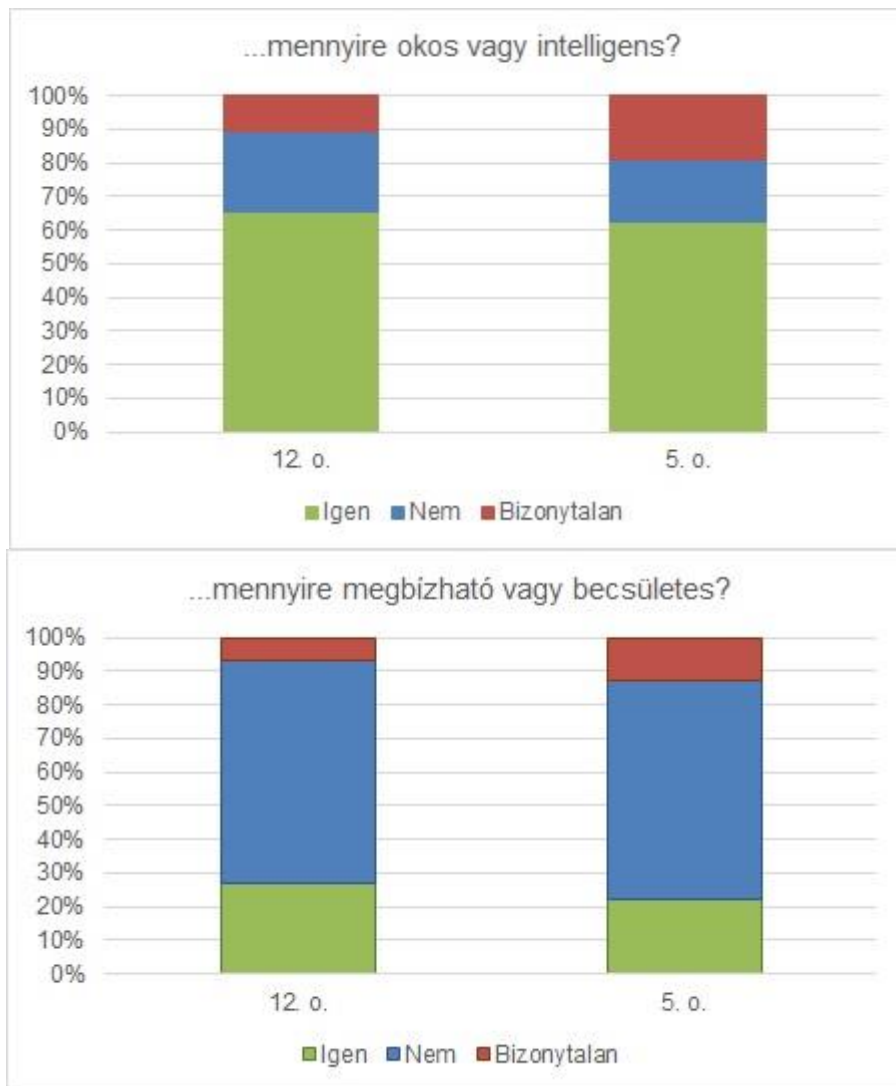
15. ábra

A Mit gondolsz, milyen munkát végez a beszélő? kérdésre kapott válaszok eloszlása a foglalkozáshoz szükséges végzettség alapján

Elmondható, hogy mindkét korosztály magasabb végzettséget igénylő foglalkozást kötött a sztenderd nyelvváltozatú álcához, mint a nem sztenderdhez. Ez az eltérés a végzősök esetében még szembetűnőbb volt.

A 2. kérdőív eredményei

A második, explicit kérdőív első kérdése arra kérdezett rá, hogy a kitöltő mit gondol, meg tudja-e állapítani néhány perc beszélgetés után azt, hogy az, akivel beszélget, mennyire okos/intelligens, illetve mennyire megbízható/becsületes. Nem voltak előre megadott válaszlehetőségek, de a diákok válasza jól kategorizálhatók voltak „Igen”, „Nem” és „Bizonytalan” csoportokba (16. ábra).

16. ábra

A második kérdőív első kérdésére adott válaszok eloszlása

A bal oldali diagramról leolvasható, hogy mindkét korosztályban legalább a diákok fele gondolta úgy, hogy meg tudja ítélni, beszélgetőpartnere mennyire okos vagy intelligens. Ráadásul a végzősök esetében kétszer annyian voltak azok, akik ezt gondolták magukról, mint ahányan nem. A jobb oldali diagramon látszik, hogy a megbízhatóság és becsületesség esetében jóval kevesebben voltak azok, akik képesnek tartották magukat a tulajdonságok gyors megítélésére. Mindkét életkori csoportban a kitöltők körülbelül negyede gondolta azt magáról, hogy meg tudja állapítani a kérdéses vonásokat, míg háromnegyedük nem vagy legalábbis bizonytalan volt benne. Itt a két életkori csoport esetében nem volt jelentős eltérés.

A második, nyílt kérdésre (*Hol beszélnek szerinted a legszebben magyarul?*) az ötödikesek legtöbbször Magyarországot jelölte meg. Ezen kívül esetükben megjelentek olyan nyelvhasználati szintek is,

amelyek nem a területi nyelvváltozatokhoz kötődnek (például iskola, magyaróra). A végzősök esetében a legtöbb szavazatot az általuk jól ismert környékbeli nyelvváltozat kapta (Budapest, Gödöllő). Két diák azt válaszolta, hogy ez nem a helytől, hanem az egyéntől függ, és bárhol beszélhetnek szépen magyarul.

A harmadik kérdésre (*Szerinted mi a nyelvjárás?*) a kisebbek esetében jóval vegyesebb válaszokat kaptunk, mint a végzősök esetében, hiszen ők még nem foglalkoztak a témakörrel az iskolában. Ebben a csoportban sokan keverték a nyelvjárást az akcentussal, illetve explicit módon nem említették a területiséget, bár többen is utaltak erre konkrét települések felsorolásával. A végzős kitöltők közül kilencen írtak olyan definíciót, amelyet viszonylag teljesnek értékelhetünk (ők kiemelték a nyelvjárások területi kötöttségét, valamint változatjellegét). További kilenc ember csak a területiséget emelte ki, másik négy pedig csak azt, hogy egy adott nyelv változatai. Egyértelműen negatív megítélést tükröző definíciót csak egy fő adott.

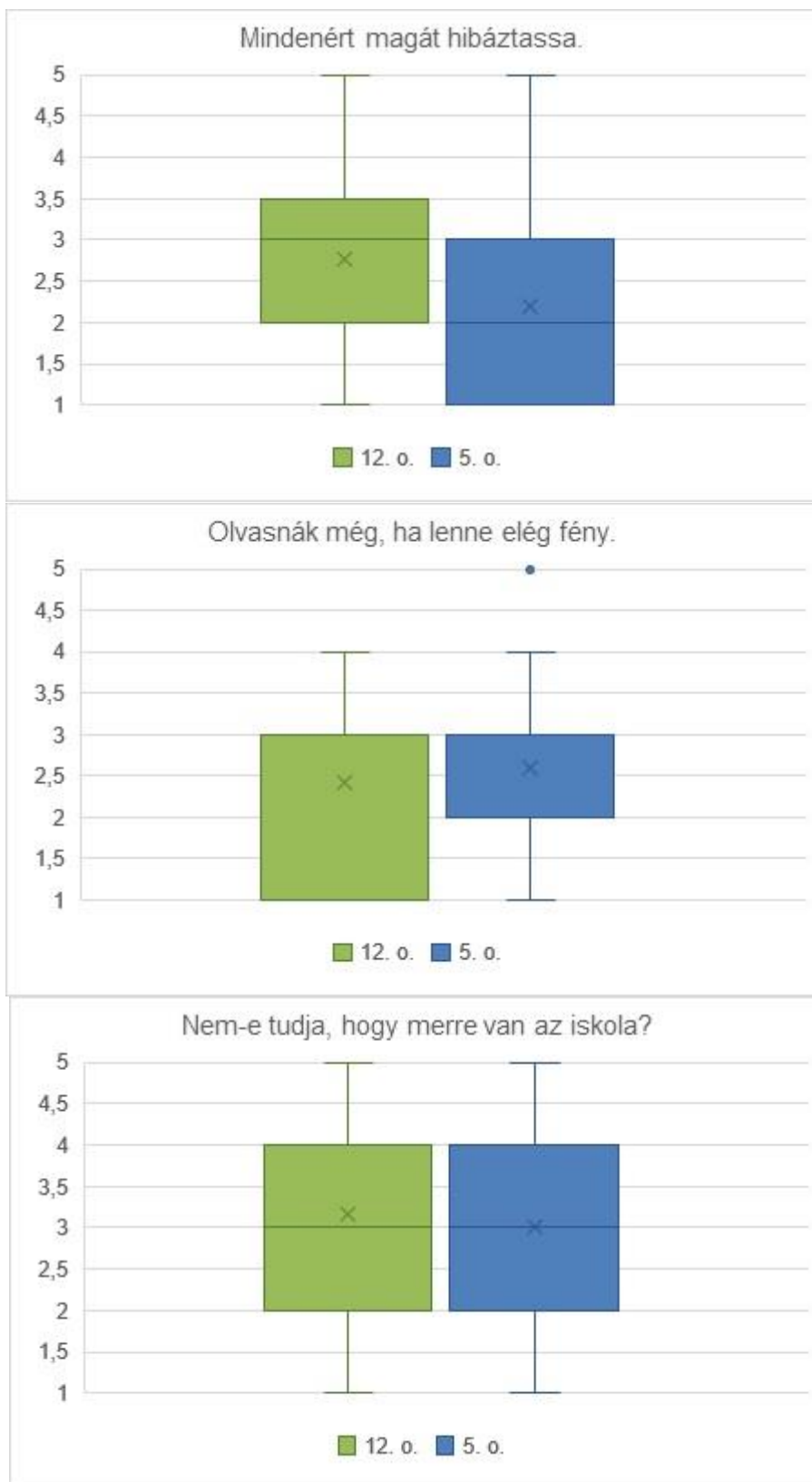
A negyedik kérdésnél arról kellett döntenünk a kitöltőknek, hogy a köznyelv és a nyelvjárás vajon egyenrangú változatok-e (17. ábra). Az ötödikesek az egyenrangúságra utaló kijelentést jelölték meg legnagyobb számban (a csoport fele). A köznyelvet, illetve a nyelvjárást felsőbbrendűnek tartók száma pedig majdnem azonos volt. A végzősök jelentős hányada a két változat egyenrangúságára utaló állítást választotta.

17. ábra

A diákok vélekedése a köznyelv és a nyelvjárás viszonyáról

A kérdőív utolsó feladatában három erősen jelölt nyelvi formát tartalmazó mondat használóiról kellett a kitöltőknek meghatározniuk, hogy mennyire tartják műveltnek őket (18. ábra). Az adatok középértékét tekintve elmondható, hogy általánosságban semleges, illetve annál negatívabb válaszokat kaptunk úgy, hogy az első mondat esetében látszott csak eltérés az életkori csoportokban. Itt az ötödikesek voltak elítélőbbek.

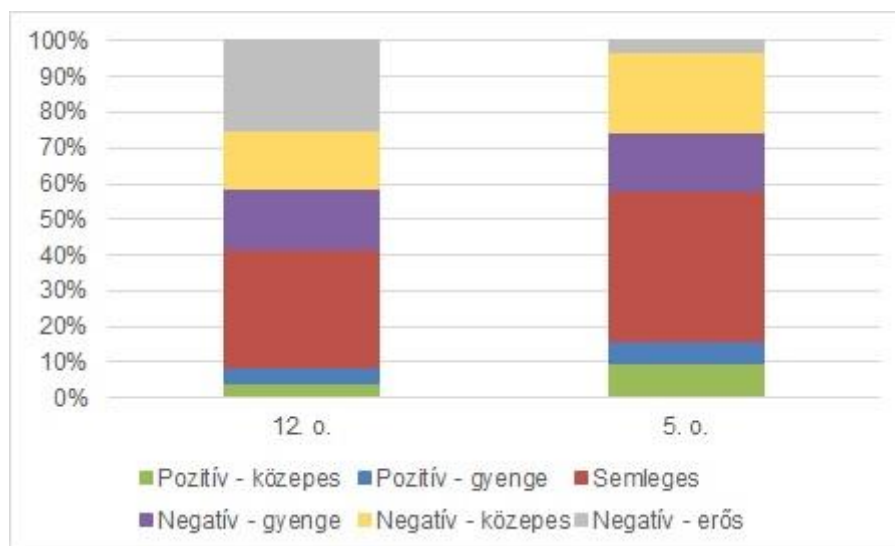

18. ábra

A Mennyire tartod műveltnek azt, aki a következő mondatokat használja? kérdésre kapott válaszok

Az IAT eredményei

A két céltárgypárosítás (*nyelvjárás + jó* vagy *nyelvjárás + rossz*) erősségét az említett D-érték alapján határoztuk meg. Ha a D abszolútértéke nagyobb volt, mint 0,65, akkor erős kapcsolatot állapítottunk meg, ha 0,65 és 0,35 közé esett, akkor közepes erősségűt, míg ha 0,35 és 0,15 közé esett, akkor gyenge erősségűt. A D-érték előjele azt mutatja, hogy a kapcsolatok közül melyik jellemző az adott kísérleti személy implicit attitűdjére. Pozitív érték esetén a *nyelvjárás + jó*, míg negatív érték esetén a *nyelvjárás + rossz* kapcsolat volt az erősebb. Ha a D-érték -0,15 és 0,15 közé esett, akkor arra következtettünk, hogy a kapcsolat egyik irányban sem különösebben erős. Ezt az implicit attitűdöt neveztük „semleges”-nek (Greenwald et al. 2003; Deme et al. 2017) (19. ábra).

19. ábra
A két osztály IAT eredményei

Az ötödikesek esetében 13 fő (42%) mutatott semleges implicit attitűdöt. Pozitív implicit attitűd 5 főnél (16%) fordult elő. A maradék 13 fő (42%) negatívan viszonyult a nyelvjárásokhoz. Ez azt jelenti, hogy ez a korcsoport alapvetően semleges, illetve ugyanekkor arányban negatív implicit attitűddel rendelkezett a nyelvjárásokkal szemben. A végzősök esetében 8 kitöltő (33%) implicit attitűdje volt semleges. A maradék 16 főből mindössze két fő esetében (8%) állapíthattunk meg pozitív attitűdöt. A maradék 14 főre (58%) negatív implicit attitűd volt jellemző. Ez azt jelenti, hogy a végzősök esetében a legtöbben azok voltak, akiknek az implicit attitűdje negatív volt a nyelvjárások irányában, és a tizenkettedikesek implicit attitűdje arányaiban negatívabb volt az ötödikesekénél. További különbség a csoportok között, hogy az ötödikesek esetében mindössze egy fő implicit attitűdje volt erősen negatív a nyelvjárásokkal szemben, míg a végzősök esetében ilyen erősségű negatív vélekedést 6 fő (azaz az osztály negyedének) esetében találtunk.

Következtetések

A kutatásban ötödikes és tizenkettedikes diákok implicit és explicit nyelvi attitűdjét vizsgáltuk, előbbit az IAT segítségével, utóbbit pedig az ügynökmódszerrel és egy direkt kérdőívvel. Megállapítható, hogy a vizsgált diákok körében is tapasztalhatók a korábbi szakirodalom által feltárt, a nyelvjárási beszéddel szemben tanúsított negatív előítéletek. Az ügynökmódszer során a diákok a sztenderd nyelvváltozatot használó beszélőt magasabbra értékelték, mint a nem sztenderd nyelvváltozatot használót. Ezen kívül végzettségét, lakhelyét, foglalkozását, valamint kommunikációs készségét illetően is mindkét életkori

csoporthoz megjelentek a szokásos sztereotípiák, és az indoklásokból az derült ki, hogy többen is a használt nyelvváltozatra alapozták az ítéletüket.

A diákok előítéletessége a második (explicitebb) kérdőívben is több szempontból kitűnt, egyrészt a jelölt nyelvi formákat tartalmazó mondatok használóinak minősítése, másrészt a beszélgetőpartner megítélésére való képességükről szóló vélekedések alapján. Ugyanakkor egy másik ember becsületességével kapcsolatban már korántsem vélték úgy a kísérleti személyek, hogy olyan gyors döntést tudnának hozni, mint az intelligenciáját illetően. Vélhetőleg ez azzal magyarázható, hogy a kísérleti személyek a beszélő nyelvhasználata és intelligenciája között erősebb összefüggést feltételeznek, mint a nyelvhasználat és a becsületesség között. Az is kiderült, hogy még a végzősök közül is kevesen vannak tisztában a nyelvjárások fogalmával, annak ellenére, hogy ők elvileg már tanultak a magyar nyelv regionális változatairól.

Említésre méltó az is, hogy az eredmények szerint a kísérletben részt vevő diákok jelentős része nem találkozott korábban nyelvjárási beszélőkkel. Így a megjelent előítéletesség háttérében több dolog is feltételezhető. Egyfelől valószínűsíthető a személyes tapasztalat hiánya és az a tény, hogy a diákok környezetében a sztenderd nyelvváltozat használata az uralkodó, amelyek mind az előítéletességet facilitáló tényezők lehetnek. Másfelől azonban felmerül az is, hogy az iskolai oktatás során nem nagy hangsúllyal vagy nem kellő árnyaltságban jelent meg a nyelvi változatosság témája, így a változatosság iránti érzékenyítés sem, amely a környezeti adottságokból fakadó előítéletességet enyhítheti, mediálhatja.

Az implicit attitűdöt mérő IAT eredménye az explicit attitűdre kapott adatokkal egyező képet mutatott az idősebb diákok esetében abban a tekintetben, hogy a teszt alapján köztük azok voltak a legtöbben, akik negatív implicit attitűddel rendelkeznek a nyelvjárások irányában. A negatív attitűdűek aránya a kisebbek esetében pár százalékkal kevesebb volt, mint a végzősök esetében.

Ezek alapján az első hipotézisünk, amely szerint a kisebb (11 év körüli) gyermekek esetében az explicit és az implicit attitűd még egyöntetűen elítélő, csak részben nyert alátámasztást. Ugyanis bár az explicit attitűdjükben a gyermekek valóban elítélőbbnek mutatkoztak, az implicit attitűdöket tekintve a negatív attitűdűek aránya csak valamivel kevesebb, mint a csoport felét adta ki (42%), tehát nem állítható, hogy az adott életkori csoportba tartozó diákok implicit attitűdje egyértelműen negatív lenne.

A második hipotézisünk, amely szerint az idősebbek esetében a negatív megítélés dominánsan csak az implicit attitűdben jelenik meg (és az explicit attitűdben elfogadóbbnak, pozitívabbnak mutatkoznak ezek a diákok), nem nyert alátámasztást. A feltételezésekkel szemben ugyanis az explicit eredményeket tekintve a végzősök nem voltak kevésbé elítélőek, mint az ötödikesek, implicit attitűdjükben pedig a fiatalabb kísérleti személyeknél valamivel nagyobb arányban (58%) voltak elutasítók.

Egyedül a kompetenciához, rátermettséghez köthető belső tulajdonságok megítélése tért el a várakozásoktól a végzős korosztályban, itt ugyanis ez a csoport a négy tulajdonságából három esetében egyértelműen a nem sztenderd nyelvváltozatot használó ügynököt ítélte meg pozitívabban. Ennek vélhetően az lehet az oka, hogy a beszélőt azért tartották magabiztosnak a diákok, mert azt, hogy valaki „szokatlan módon”, nyelvjárásban szólal meg, magabiztosságnak értékelték.

Összességében tehát a vizsgált diákok implicit és explicit attitűdjüket tekintve egyaránt hajlamosnak mutatkoztak a nyelvről szóló és nyelvi alapú előítéletes gondolkodásra mindkét korosztályban. Ez felveti az iskola és különösen a magyartanár felelősségét, illetve rámutat arra, hogy oktatóként tudatosan is vállalt szerepünknek kell lennie abban, hogy formáljuk a diákok vélekedését a nyelvhasználatról. Pedagógusként saját személyiségünkkel, nézeteinkkel elkerülhetetlenül példaként szolgálunk a diákoknak, így saját érzékeny gondolkodásunk fejlesztése és megmutatása nemcsak személyes, hanem szakmai feladatunk is. A társadalmilag érzékeny kérdések, például a nyelvi változatosság kérdésének reflektált megvitatásán keresztül pedig közvetlenül is tehetünk azért, hogy a diákok árnyaltabban legyenek képesek gondolkodni, és elfogadóbban álljanak hozzá például a sztenderdtől

eltérő regionális vagy társadalmi nyelvváltozatokhoz. A nyelvváltozatokkal kapcsolatos sztereotípiák feloldása azonban nem kizárólagosan a magyartanár feladata. Fontos felismerni és tudatosítani, hogy a nem megfelelő viszonyulással bármilyen oktatói szerepben komoly károkat lehet okozni a diákok lelkében, személyiségében: a személyiségnek olyan szerves részét illető vélekedéseink, mint amilyen a nyelvhasználat is, tanárként, azaz tekintéllyel bíró szerepben mélyen és akár maradandóan is hatnak a diákokra. A jelen vizsgálat eredményei a fentiekkel összefüggésben arra is rámutatnak, hogy nemcsak a nyelvjárások, de a nyelvjárási háttérrel rendelkező tanulók helyzetét is sokkal komolyabban kellene venni az oktatásban, hiszen a dialektusokkal szembeni negatív vélekedések és előítéletek a dialektusok használóira is visszahatnak.

A Bolyai János kutatási ösztöndíj, a Tématerületi Kiválósági Program és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Irodalom

- Ajzen, Ice K. 2001. Nature and operation of attitudes. *Annual Review of Psychology* 52: 27–58. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.27>
- Campbell-Kibler, Kathryn 2012. The Implicit Association Test and sociolinguistic meaning. *Lingua* 122: 753–763. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2012.01.002>
- Danczi Annamária 2018. *Nyelvjárási és nyelvhasználati attitűdvizsgálat határon túli pedagógusok körében*. Disszertáció. Kézirat. Budapest.
- Deme, Andrea – Gugán, Katalin – Sass, Bálint – Mády, Katalin 2017. Towards capturing implicit innovative language attitude using an auditory Implicit Association Test. *Finno-Ugric Languages and Linguistics* 6: 3–40.
- Greenwald, Anthony G. – Banaji, Mazarin R. 1995. Implicit social cognition: attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review* 102: 4–27. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.102.1.4>
- Greenwald, Anthony G. – McGhee, Debbie E. – Schwartz, Jordan L. K. 1998. Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology* 74: 1464–1480. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.6.1464>
- Greenwald, Anthony G. – Nosek, Brian A. – Banaji, Mazarin R. 2003. Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology* 85: 197–216. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.85.2.197>
- Holtgraves, Thomas 2004. Social desirability and self-reports: Testing models of socially desirable responding. *Personality and Social Psychology Bulletin* 30: 161–172. <https://doi.org/10.1177/0146167203259930>
- Kiss Jenő 2000. Magyar nyelvjárási beszélők anyanyelvi tetszési indexe. *Magyar Nyelvőr* 465–468.
- Kiss Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris. Budapest.
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 134–149.
- Kontra Miklós 2009. Mivel korrelálnak a nyelvi előítéletek Budapesten? In Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (szerk.) 2009. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 37–51.
- Lakatos Katalin 2010. *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. Disszertáció. Kézirat. Budapest.
- Lambert, Wallace E. 1967. A social psychology of bilingualism. *Social Issues* 23: 91–109. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1967.tb00578.x>

- Lambert, Wallace E. – Hodgson, Robert C. – Gardner, Robert C. – Fillenbaum, Steven 1960. Evaluational reactions to spoken language. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60: 44–51. <https://doi.org/10.1037/h0044430>
- Meade, Adam W. 2009. FreeIAT: An open-source program to administer the implicit association test. *Applied Psychological Measurement* 33: 643. <https://doi.org/10.1177/0146621608327803>
- Merkl Ottó 2019. Otthona a holtfa. *Élet és Tudomány* 28. https://www.eletestudomany.hu/otthona_a_holtfa (2019. október 10.)
- Nádasy Ádám 2004. A betegség-metaphora. In: Büky László (szerk.). *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*. Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék. Szeged. 117–122.
- Okamoto Mari 2002. Magyar anyanyelvű gimnazisták viszonya nyelvjárásukhoz és a köznyelvhez. *Magyar Nyelv* 342–354.
- Parapatics Andrea 2019. A nyelvjárási háttér kezelése az iskolában: egy attitűdvizsgálat eredményeiből. *Könyv és Nevelés* 21: 101–113
- Sándor Klára – Juliet Langman – Pléh Csaba 1998. Egy magyar „ügynökvizsgálat” tanulságai. *Valóság* 8: 29–40.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Osiris – Századvég. Budapest.
- Wilson, Timothy D. – Lindsey, Samuel – Schooler, Tonya Y. 2000. A model of dual attitudes. *Psychological Review* 107: 101–126. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.107.1.101>

A melléklet [ide kattintva](#) letölthető.

Kaján, Anna – Deme, Andrea
Language attitude test among fifth-grade and twelfth-grade students

This research project has investigated the explicit (openly communicated attitude and implicit (hidden) attitude of students towards dialects. These students of grade five and grade twelve went to school in Gödöllő, a city near Budapest. According to our preliminary hypotheses, explicit attitude and implicit attitude are unanimously judgmental in the case of younger children, whereas negative opinion is shown only in the implicit attitude of older students as the presumed social and cultural expectations are stronger in their case. Results show that although younger children are indeed more judgmental in their explicit attitude, it cannot be stated that a negative opinion is dominant in their implicit attitude. Contrary to the assumptions, students in grade twelve were less judgmental in their explicit attitude than children in grade five and they were slightly more dismissive in their implicit attitude compared to the younger respondents. These results show how extremely important sensitization is, i.e., the shaping of students' sophisticated thinking on language varieties.

Kulcsszók: implicit attitűd, explicit attitűd, nyelvi attitűd, nyelvjárás, regionális nyelvváltozat

Keywords: implicit attitude, explicit attitude, language attitude, dialect, regional variety of language

Az írás szerzőiről

Kaján Anna

kajananna[kukac]gmail.com

Deme Andrea

egyetemi adjunktus

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék, Budapest

tudományos munkatárs

MTA–ELTE Lendület Lingvális Artikuláció Kutatócsoport

deme.andrea[kukac]btk.elte.hu